

CAPITOLUL V

1. PENTRU OPINIE

O expresie a îndepărtării lui Heliade de partida tinerilor radicali este și articolul *Pentru opinie*, apărut în decembrie 1841 în *Foaie pentru minte...* de la Brașov¹, al cărui ecou în epocă a fost considerabil. Textul fusese scris și trimis lui Bariț înaintea descoperirii complotului din octombrie 1840; imediat după apariție, la 8 februarie 1842, Heliade îi scria lui Bariț că acum n-ar mai fi ținut să-i publice articolul, trimis prin 1837 sau 1838, „cu patru ani mai înainte”, nu pentru că i-ar fi frică de urmări, „ci pentru că m-am săturat de toate”². El este deci o consecință a perioadei de antagonism declarat față de grupul radicalilor din marea boierime, și nu o expresie a nemulțumirilor renăscute în perioada de după condamnarea lui Mitică Filipescu și a tovarășilor săi. Toate acuzațiile pe care le aduce Heliade în acest articol, împotriva marii boierimi obișnuită doar cu profiturile și refractară oricărei activități constructive, aplicate și perseverente, sunt în fond ale omului politic, cel care optase încă de la 1834 pentru întărirea autorității centrale, a domnului, de unde aștepta și încurajarea meseriilor și artelor, și întărirea ordinii, și lichidarea nedreptăților. În calea propășirii claselor productive stau abuzurile, în calea negoțului, lipsa siguranței și „o bancă națională”, clasele intelectuale sunt disprețuite și frustrate de drepturi („care boier nu s-a uitat la profesori totdeauna ca la niște paria politici?”), iar

¹ Apărut în *Foaie pentru minte...*, IV (1841), nr. 48, p. 377-382, nr. 49, p. 385-388, și nr. 52, p. 409-412, sub inițiala transparentă E. și cu mențiunea „trimis din București”.

² I. Heliade Rădulescu, *Scrisori și acte*, ed. cit., 1972, p. 51-52. Scrisorile lui Heliade prin care îi cerea lui Bariț să nu dea publicității articolul, acum inoportun, au ajuns prea târziu la destinatar (cf. *George Bariț și contemporanii săi*, vol. VII, 1985, p. 41-42).

boierimea mică și mijlocie, „în veci făcând ei slujbele și dregătoriile, în veci sunt socotiți că ei trebuie să împlinească datoriile slujbei celor mari, care nu știu ce li se face în cancelarii, decât cum să fie ei cu banii și alții cu munca”.

Revoltătoare, inechitatea situației va fi denunțată peste ani și de un membru al mării boierimi, adversar al lui Heliade de care-l apropie totuși atâtea idei: Ion Ghica. În 1853, vorbind de organizarea administrativă a țării, el denunță componența de clasă a Adunării chemate să voteze reformele care trebuiau să modernizeze țara, urmând-o pe drumul progresului: din patruzeci și trei de membri, douăzeci și patru (adică majoritatea) reprezentau pe cei șaptezeci de mari boieri!³ Așa-ziii patrioți din Obșteasca Adunare, continuă Heliade, sunt cei care au dreptul la opinie: „Cine a făcut a se hotărî ca deputat să se facă numai feciorul de boier sau boierul fecior de boier, adică cine a făcut ca această nobilă însărcinare să fie numai pe sama a vreo câteva familii? Adică cine a tăiat nădejdea oricărui om cinstit și luminat ca, dacă nu s-a născut din părinți boieri, să nu se gândească niciodată la deputăție, să-și cunoască mojâcul lungul nasului? Noi, Patrioții!” etc.

O poziție identică cu cea a articolului lui Heliade o adoptă, până în amănunte, o satiră care a circulat mai mult ca sigur în aceeași vreme și care ni s-a păstrat într-un caiet de „versuri noi și vechi” în care un amator își copia bucășile preferate, cum se obișnuia pe atunci, fie din gazetele curente, fie din manuscrisele sau foile volante care se difuzau pe sub mână — cum trebuie să fi fost cazul acestei poezii — scăpând de vigența cenzurii. Intitulată *Satira mea sau deputatul egoist*, poezia este semnată în acest caiet cu numele lui „Eliade”⁴. Nu știm care sunt îndreptățirile copistului în această identificare, dar e de crezut că, fiind contemporan cu evenimentele și având o largă cunoaștere a textelor epocii (manuscrisul, păstrat în biblioteca Scheiană de la Stâncă, scris poate de unul dintre membrii familiei, cuprinde versuri de Alexandrescu, Cârlova, Văcărescu, Hrisoverghi, Boliac, Heliade însuși și mulți alții), ele nu lipseau; în orice caz, dacă identitatea vederilor ar putea fi în sine un argument suficient, atunci paternitatea lui Heliade asupra textului n-ar mai lăsa loc pentru nici un dubiu:

³ G. Chainoi, *Dernière occupation des Principautés danubiennes par la Russie*, Paris, 1853, p. 42-43.

⁴ Ms. 21 de la Biblioteca Academiei, f. 58'-61'.

De-aș avea o norocire
Să m-aleagă deputat,
Ce de treburi ți-aș mai face,
Ai vedea atunci bărbat!
Ca să seamăn stâlp al țării,
Patriot și liberal,
M-aș ținea de opoziții
Că e lucru național!

Orice-ar face stăpânirea,
Orice-ar zice sau gândi,
Eu din contr-aș fi la toate
Și grozav le-aș război!

Că sunt patriot vezi bine
Și boier cu dreptul meu,
Și cu cugetul în mine,
Știe numai Dumnezeu!
De-ar face guvernul școale,
Eu asupra-le-aș striga,
Că românului nu-i teapa
Nasu-n sus a rădica!
De ș-ar slobozii el robii,
Eu i-aș pune la mezat,

Sufletele lor cu doba,
Ți le-aș vinde minunat!
Ca o vită, fără vorbă,
Ca ciocoi de tot strein,
Ți i-aș face să cunoască
Ce e un stăpân creștin!

Eu sunt patriot vezi bine,
etc.

De s-ar încerca guvernul
Pe român a-l ușura,
Din nehotărâta plată
Datorii și drept a-i da,
Sau de s-ar găsi vreunul
Să-i vândă și lui un loc,
Ca să scape biet de clacă
Și să aibă-n vatră foc,
Eu aș legiui: românul
Să nu poată cumpăra,
Rob l-aș face la moșie,
Cu ea-n veci ți l-aș lega.

Că sunt patriot, vezi bine.

Heliade nu trebuie blamat pentru caracterul absolut al judecăților sale; el nu era singurul care vedea în Obșteasca Adunare, așa cum funcționa aceasta în timpul lui Bibescu, mai degrabă un teren de concurență și de dispută a avantajelor pentru cei privilegiați. Un observator al evenimentelor, care nu-i este favorabil în chip deosebit lui Heliade, vede în Adunare mai cu seamă lupta fracțiunilor pentru a pune mâna pe putere, respectiv pe domnie: „O mână infernală aruncase între dâșii mărul discordiei: domnia. Unii căutau a răsturna, ceilalți a ține domnia cu orice preț”⁵.

Ieșit din rândurile unei familii de neguțatori și de slujbași, Heliade exprimă de fapt interesele evidente ale propriei sale clase, lărgite numeric și întărită economic după marile schimbări care urmaseră revoluției lui Tudor, abolirii domniilor fanariote, liberalizării comerțului extern și instaurării unei economii de schimb. Față de interesele acestei clase, eterogenă prin ocupații, proveniență, cultură, dar definită prin factori unificatori (precum ponderea tot mai însemnată în sfera producerii de

⁵ E. Chinezu, *Revoluțiunea din anul 1848*, București, 1859, p. 37.

bunuri, materiale dar și spirituale, și lipsa drepturilor politice reale), interesele marii boierimi, chiar ale grupării tinerilor liberali din sânul acesteia, pe care o reprezentau în fond Câmpineanu și grupul său, sunt net opuse. Așa se explică de ce revendicărilor de ordin național, cum sunt cele privitoare la celebrul „articol adițional” din Regulamentul Organic, nu li se adaugă nici o intenție concretă de reforme cu conținut social. Mai mult, chiar încercările domnului de a introduce oarecare ordine în sistemul tradițional al bunului plac, de pildă a reglementa mai strict relația dintre clăcași și proprietarii funciari, se lovesc de obstrucția dacă nu de opoziția fățișă a acelorași deputați⁶ care protestaseră cu atâta înverșunare și curaj împotriva articolului adițional! Denunțul împotriva acestor deputați își datorează violența nu unei neînțelegeri, nu unei diferențe principiale teoretice, ci unor interese politice evidente: Heliade exprimă interesele largilor pături pentru care emanciparea națională nu e suficientă. Faptul că el adoptă o poziție legitimistă, sprijinind pe domn, intră fără îndoială și în datele temperamentului său, dar exprimă în primul rând nevoia de a-și găsi un aliat după ce pactul cu aripa liberală a marii boierimi s-a dovedit — prin evenimentele care au dus la desființarea Societății filarmonice — imposibil de pus în practică. În acest moment, domnul reprezintă pentru Heliade principiul ordinii, cel care garantează permanența unor structuri și permite dezvoltarea firească a instituțiilor, pe care voluntarismul aventurier al tinerilor boieri le pune în pericol: domnul este cel care „a statornicit liniștea obștească și a curățit țara de tâlhari”, cel care a „adus pe țăran să plătească numai 33 lei capitație”, care a întocmit școli lancasteriene în toate satele, care a introdus sistemul zecimal, a preconizat măsurarea tuturor moșiilor pentru a curma pentru totdeauna certurile de hotar etc. etc. Autoritatea domnească reprezintă, cu alte cuvinte, tendința unor reglementări cu caracter limitat, care ar fi facilitat apariția unor relații economice de tip intensiv, și ar fi deschis implicit și perspectiva unor reforme politice cu conținut burghezo-democratic. Însă elogiul domniei luminate pe care îl întreprinsese Heliade în 1838, suna altfel în 1841, după condamnarea conspirației lui Mitică Filipescu și a agitatorilor de la Brăila, din vara anului 1841, la ani de ocnă sau de surghiun; perspectiva era alta, cu atât mai mult cu cât, prin jocul tragic al întâmplării, în represiunea dirijată de un domn speriat de eventualitatea înlocuirii sale, sunt cuprinși

⁶ I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic*, 1915, p. 161 și urm.

atât reprezentanți ai aripei revoluționare, ca Dimitrie Filipescu sau foarte tânărul Bălcescu, cât și ai boierimii radical-anarhice, precum Cămpineanu.

În orice caz, agitația stârnită de apariția articolului lui Heliade n-a fost mică. Ardelenii din București, care îl țineau pe Bariț la curent cu toate evenimentele, transmit în scrisorile lor ecouri ale vâlvei și ale interesului stârnite în diferite cercuri. Nifon Bălășescu, care se temea „pentru cojoaca lui E. din București”, îi scrie astfel lui Bariț la 8 ianuarie 1842: „Frate, ce han-tătaru cuprinde sfârșitul *Opinii publice* din nr. 52? Zău m-am speriat! M-a luat groaza ce strigări fac boierii noștri (...). Astfel de turburare n-a fost între ei niciodată⁷”, iar Gavril Munteanu, puțin mai târziu: „Articolul *Opinia* de E. a făcut o întipărire grozavă, deopotrivă adâncă în toate inimile⁸”. Cu toată sinceritatea pe care o pune Heliade în elogiul autorității domnului și al cârmuirii sale, se pare că nici lui Ghica nu i-a plăcut prea mult acest îndrăzneț articol, sau că plângerile boierilor lezați au găsit la el o ureche dispusă să-i asculte; în definitiv și el era boier, fusese „cuconu Alecu caimacamul” — cum zice Heliade în *Sărbătoarea cămpenească* — înainte de a fi domn, și nici lui nu-i vor fi căzut bine fraze precum: „Blestemul acestor două țări aduseră pe român să crează că alta este neamul boieresc și alta neamul rumânesc”, „de la împlinirile datoriilor izvorăște și dobândirea drepturilor” etc. etc, nu fără legătură cu teoriile dreptului natural și cu principiile enunțate de cartă revoluționarilor francezi de la 1830, care avuseseră ecou în chiar *Curierul românesc* de atunci. Fapt este că Heliade a trebuit să se disculpe într-un fel, și la 23 ianuarie 1842 el îi scria lui Ghica, insinuând cu inutilă abilitate că dușmanii săi sunt aceeași cu cei ai domnului: „vrăjmașii Măriei Tale... mi-au făcut cinstea a fi neîncetat deștepți și cu ochi de Argos mi-au spionat toate, până și cugetările”, pentru că loviturile date de el reacțiunii au fost bine țintite, „au fost fatale vrăjmașilor pentru că în veci i-am demascat și i-am degradat în ochii oamenilor. Nimeni n-a simțit mai bine decât dânsii câtă pagubă le-am făcut; s-au adunat acum, știu foarte bine, și au jurat firește răzbunare asupra-mi și asupra casei mele”. Poetul nu cere să fie exonerat de răspundere, dacă este vinovat, ci vrea doar să aibă posibilitatea să se explice: „Nu îți cer protecție, pentru că totdeauna m-ai lăsat în prada lor și a sărăciei ce trebuia să urmeze după atâtea prigoniri... Cer numai, prea înălțate doamne, să binevoiești a mă asculta

⁷ George Bariț și contemporanii săi, ed. cit., vol. VI, p. 90.

⁸ *Idem*, p. 203.

câteva minute...”⁹. Nu mai știm dacă audiența i-a fost acordată și dacă explicațiile sale au fost considerate suficiente. Oricum, neplăcerile veneau din toate părțile. De aceea îi scria Heliade lui Bariț în scrisoarea citată în februarie 1842: „Eu n-aș prea fi vrut să se publice acest articol, dacă nu s-a publicat când l-am trimis”.

Foarte curând după ce Heliade avusese a face față neplăcerilor stârnite de acest mai vechi articol, apărut oarecum inoportun acum, de fapt chiar a doua zi după scrisoarea sa către Bariț pe care am pomenit-o mai înainte, izbucnesc la Brăila noi tulburări cu caracter antiotoman. Faptele sunt, acum, binecunoscute¹⁰: ca și în tulburările din vara anului precedent, grupuri de emigranți bulgari cu sprijinul mai mult sau mai puțin discret al viceconsulului rus din oraș și cu participarea altor simpatizanți, sârbi, greci și câțiva români, se pregătesc și se înarmează în secret pentru a trece Dunărea, cu scopul ultim de a instaura un Principat bulgar autonom.

În martie 1842, când principalii vinovați ai tulburărilor de la Brăila abia fuseseră aduși la București pentru instrucția procesului, consulul francez Billecocq anunță pe domn că i s-a făcut o confidență potrivit căreia Heliade era implicat în tulburările abia potolite. Confidentul căruia Heliade i-ar fi cerut sprijinul pentru o acțiune în favoarea bulgarilor și care îl denunță acum consulului francez, era o veche cunoștință a sa și a noastră: doctorul Alcibiade Tavernier. După cum îi relatează Billecocq ministrului său Guizot¹¹, se pare că nici domnul, nici opinia publică (pentru că Tavernier, împotriva sfatului dat de consul, făcuse publice acuzațiile sale) n-au dat mare atenție afacerii. Tavernier declarase că Heliade i-a cerut o întrevvedere și că la aceasta, care a avut loc fără martori, în timpul unei plimbări, fostul său prieten din perioada școlii Societății filarmonice i-ar fi cerut concursul pentru a trece în sudul Dunării o mie de bulgari dornici să lupte împotriva turcilor. Cum era de așteptat, autoritățile au cerut o confruntare între cei doi. Heliade a pretins că el s-a întâlnit cu Tavernier pentru a-i restitui o datorie mai veche; doctorul, pus într-un cadru oficial, se pare că și-a moderat acuzațiile. Neexistând nici un fel de probe și acuzația fiind absurdă din moment ce insurgenții, nu mai mulți de trei sau patru sute, fuseseră

⁹ Copia scrisorii, făcută probabil de Vl. Ghica, în fondul Alex. D. Ghica, la Arhivele Statului, București, inv. 1226/69.

¹⁰ C. Velichi, *Mișcările revoluționare de la Brăila din 1841-1843*, București, 1958, p. 40 și urm.

¹¹ Hurmuzaki, vol. XVII, p. 849-852.

risipiți de mult și nu se mai punea problema a-i transporta peste Dunăre, conflictul s-a clasat fără mare greutate. De aici s-a născut bănuiala, exprimată de consulul rus Dașkov, că Heliade a jucat în această împrejurare rolul unui agent al domnului, care dorea să sondeze atitudinea puterilor străine, a Franței în speță. De aceea, autoritățile nu i-ar fi acordat nici o atenție în momentul în care acțiunea a fost descoperită.

Mai multă emoție pare să fi stârnit denunțul doctorului Tavernier în străinătate, prin consuli care alertează guvernele respective înainte de a avea o imagine clară a afacerii, și prin corespondențele apărute în ziare apusene. Două dintre ele, publicate în *Journal de Francfort*, care se citea și la noi și care furniza informații chiar *Curierului românesc*, au avut darul să-l irite pe Heliade și să atragă din partea sa o replică acidă și, cel puțin într-o măsură, edificatoare pentru explicarea incidentului¹². Prima corespondență, apărută la 17 aprilie și trimisă probabil, bănuiește Heliade, chiar de doctorul Tavernier de vreme ce e numit aici doctor „însemnat” („însemnat în toate semnificațiile vorbeii” ironizează redactorul *Curierului*), anunța arestarea acestuia la 17 martie în urma descoperirii unei conspirații. Această știre, zice Heliade care o reproduce în articolul său, „întru nimica nu m-a supărat”, întrucât neadevărul era evident și nu-i putea pricinui nici un prejudiciu. A doua însă, din 29 aprilie, care face rectificările cuvenite, reușește să îi lezeze sentimentul de independență și atrage replica în cauză: suficient de violentă, dezmințirea depășește prea mult prudența obișnuită a lui Heliade pentru a-i mai suspecta sinceritatea. Corespondența retractează știrea falsă, adăugând că „soțietatea” lui Heliade nu avea nici un scop politic, și că poetul însuși nu nutrea gânduri rele asupra principelui, pe care „îl respectă ca pe protectorul și făcătorul său de bine”. Denunțat în fața opiniei publice ca inițiator al unei „soțietăți” și ca protejat al domnului, Heliade respinge cu violență ambele acuzații: cele câteva pagini pe care i le prilejuiește respingerea insinuărilor amintite confirmă talentul polemic al poetului și au sunetul sincer al indignării. Desigur, zice Heliade, el respectă pe domnul căruia i-a jurat credință și-l iubește ca pe un prinț „care se silește, prin toate împotrivrile, a aduce luminele în norodul său și a pregăti o viitorime mai înțelegătoare”, „îl iubesc... pentru că a dat slobozenie robilor statului, pentru că e blând și iertător” etc. De aici până la a-i recunoaște patronajul e însă o distanță: „Că îmi

¹² I. Heliade Rădulescu, *Răspuns la câteva articole*, în *Curierul românesc*, XIII (1842), nr. 36 din 11 mai.

este făcător de bine o priimesc numai în înțelesul că pregătește viitorul românilor și, fiind făcător de bine al obștii, este prin urmare și al meu”. De fapt, după cum mărturisește singur, acuzația i-a aprins sângele și-l împinge la declarații formale: „Nu, românilor, cari singuri, după Dumnezeu, sunteți protectorii mei, Eliade n-a fost niciodată creatură a nimului decât a voastră însuși căci totdeauna numai cauza voastră m-a însuflețit și m-a uitat pre mine și am săvârșit mai mult decât puterile mele... Numai creatura mea însuși sunt și a voastră!”.

Motivul pentru care falșii patrioți au pornit din nou calomniile asupra-i, arată Heliade, este apariția articolului *Pentru opinie*, care „a făcut mare zgomot” și „a demascat multe porniri ce aveau o mască vicleană de patriotism”. Era și ultima intrigă a doctorului Tavernier împotriva lui Heliade. Dezavuat probabil de cei care-l folosiseră, Tavernier părăsește curând Bucureștii; de la 1 ianuarie 1843 este numit medic al județului Ialomița și moare la câteva luni după aceea, în iulie¹³. Republicând în 1860 articolul *Pentru opinie* în volumul *Diverse*, Heliade îi adăuga o notă care recapitulează incidentul: „Sarsailii politici de atunci... inventară un complot imaginar și asupra și deteră nume acestui articol de proclamație la o revoluție și constrânseră guvernul, prin consulatul Rusiei și Franței, a mă da în judecată criminală sub o comisie numită ad-hoc; plățiră la martori mincinoși să mă acuze...”¹⁴.

Înlăturarea lui Ghica și urcarea pe tron a lui Bibescu — în decembrie 1842 — îl pune pe Heliade într-o poziție delicată. Ca gazetar și scriitor, editor de ziare și de cărți, slujbaș la stat ca membru al Eforiei școlilor, concesionar al tipografiei privilegiate, unde se tipăreau ordonanțele guvernului și alte hârtii oficiale, el depindea în toate felurile de bunăvoința autorității care îi putea suspenda oricând gazetele sau stânjeni comerțul; afacerea Piccolo o arătase cât se poate de clar. Heliade este obligat deci să caute o apropiere cu noul domn, cu atât mai mult cu cât el trecuse drept un apropiat al celui abia înlăturat; de fapt, ca adept al domniei luminate și ca sprijinitor al ordinii stabilite, Heliade nu fusese un sprijinitor propriu-zis al lui Ghica, ci al unei căi legaliste de progres. Cum arătase articolul *Pentru opinie*, a cărui apariție probabil că n-o mai regreta în noile condiții, Heliade nu se considera un purtător de cuvânt al domnului, ci un intermediar între popor și domnul său. El îi oferă această schemă a relațiilor și noului domn, foarte curând după

¹³ G. Potra, *Un medic francez la București...*, în vol. cit., p. 263.

¹⁴ I. Heliade Rădulescu, *Diverse*, București, 1860, p. 189.

alegerea sa, în poezia *La Rodolfo*, apărută în *Curierul românesc*, nr. 1 din ianuarie 1843, deci la doar zece zile după alegere. Greșit înțeleasă în general, această poezie a fost cu ușurință încadrată între alte texte în proză în care Heliade exalta „îndemănările” scamatorului Rodolfo, venit în țară în toamna anului 1842, ulterior dovedit a fi un escroc și spion internațional. În această poezie însă, Rodolfo este numai un pretext. Admirația lui Heliade este un simplu clișeu romantic, în spatele scamatorilor de circ imaginația putând să ghicească intervenția forțelor necunoscute, demonia supranaturalului; de aceea poetul își plasează întreaga poezie sub semnul unui motto din Lamartine care definește sfera de referință: „Esprit mystérieux, mortel, ange ou démon, / Qui que tu sois, Byron...”. Heliade îl compară pe Rodolfo cu preoții vechilor mistere, cu Prometeu, cel care răpește focul din cer, și îi atribuie „cunoștinți mai sus de omenești”, căci scamatorul, schimbând batistele în flori și scoțând galbenii din ureche, îi inspiră dorința de a-l vedea îndreptându-și puterea magică spre țeluri mai importante și mai înalte:

O! d-ai chema asemeni și-n cărunțeți junețe,
Ca Medie-amorată, dar plină de virtuți!
De ai preface astfel urātu-n frumusețe!
De ai reface-asemeni pe mișăliți în Bruți !

Ca „poet”, ca demiurg adică, Heliade îi invidiază lui Rodolfo această putere, pe care o compară cu aceea a unui trimis, a unui Mesia; și minunea — spune panegiristul venind la subiect — s-a întâmplat încă o dată căci iată, „congresul românimeii roman s-a arătat”, adică românii din Obșteasca Adunare s-au arătat demni de strămoșii lor romani și l-au ales pe Bibescu cel împodobit de virtuți pentru a-l pune pe tronul de pe care va face fericit poporul și țara:

Dar ce divinitate e splendida știință
Virtutea când i-e soață, și-n pasu-i glorios
Dreptatea și blândețea e mare-cuviință
Și oamenii îi pune la locul cuvios!

Atuncea filosoful se zice că domnește,
Atunci filosoful este modelul împărat;
Cuvântul, adevărul și pacea-mpărățește.
Poporul e fericit și prințul lăudat.

Poezia nu este decât prima încercare de a intra în grațiile unui domn pe care trebuie să-l fi indispus adânc atitudinea anterioară a poetului;

vor urma altele. Deocamdată, aceasta pare să-l fi nemulțumit pe vechiul idol al lui Heliade, pe Iancu Văcărescu, care găsește prilejul să-l execute cu voluptate într-o parodie unde ridiculizarea formelor verbale extravagante, a italianismelor, disimulează probabil și ceva din amărăciunea candidatului învins, care vede închinându-se ode învingătorului său. Parodia sa are oarecare haz pentru că pune în situații comice, triviale, cuvinte scumpe poetului pentru sonoritatea lor mediteraneană (*propice* rimează cu *popice*, *audace* cu *place*, apoi apar neologisme și formații personale din poeziile lui Heliade, ca *balsamigen*, *floricela*, *precoce* ș.a.); el stăruie mai ales asupra conjuncției adversative *ma*, pe care Heliade o utilizează obsesiv în această perioadă (o va folosi în aceeași epocă și A. Mureșanu; la amândoi însă ea vine probabil de la Petru Maior), încercând să o impună în locul lui *da*, repudiat ca vestigiu al slavonismului, și folosește prilejul pentru a face ironii indirecte la adresa ascendenței plebiene a poetului:

Hei! dragul mei vecine,
Cu toate sfârșii bine,
Dar ce să fac lui *ma*?
Să i-l lăsăm să-l vânză
Cu icre și halva.

În pofida poziției incomode în care se afla față de noul domn, sau poate tocmai datorită ei, Heliade nu obosește să-i facă avansuri. La aniversarea unui an de la alegerea sa îi închină o odă, *20 decembrie 1843*, în care recapitulează epic peripețiile alegerii, ezitând între alegoria folclorică (alegerea e închipuită ca nuntă tradițională, cu colăceri și orații) și roman cavaleresc. Complicat și artificial în bună măsură, scris pentru a flata și nu pentru a plăcea, lungul poem de aproape două sute de versuri e interesant totuși pentru că verifică teme și procedee preferate ale poetului în acel moment. Tabloul mitologic îi îngăduie să păstreze oarecare ambiguitate a termenilor și deci un spațiu de manevră, și când vorbește de „ura detunând în Olimp”, de „cei doi Joi” (doi Zeus) care se înfruntă etc., putem înțelege fie cele două puteri care își dispută țara, fie cei doi prinți, cel care vine și cel care se duce; oricum le-am interpreta însă, imaginea fulgerului ca simbol al căderii, furtul prometeic ca emblemă a iluminării omenirii, lumea serafică a îngerilor divizată între heruvimi și serafimi, construiesc același univers damnat, romantic, construit din sfărâmături ale unor modele și concepte clasice.

Heliade va reveni cu articole, cu versuri închinat căsătoriei prințiarului mire; ele nu vor rămâne fără oarecare succes în ordinea practică

a lucrurilor pentru că dacă îi desființează postul de „colaborator” al Eforiei școalelor, la 24 iulie 1843, prin același ofiș Gh. Bibescu îl numește „arhivar al statului” cu apunamente de o mie de lei lunar¹⁵, ceea ce era considerabil. Heliade, de altfel, își îndeplinește cu conștiințiozitate sarcinile încă din prima zi a numirii sale, până la 14 iulie 1848 când, prins în activitățile revoluționare, își dă demisia. Funcționar meticulos și pătruns de rostul unei instituții atât de puțin romantice ca arhivistica, aceasta este o altă fațetă greu de armonizat în alcătuirea aceleiași personalități cu poetul inspirat sau cu polemistul vindicativ. Dar nenumărate apostile pe acte, demersurile sale pentru îmbunătățirea activității, lărgirea sau repararea localurilor etc, stau mărturie: și aici, trecerea lui Heliade n-a rămas fără urme. Omul, în definitiv, avea o capacitate superioară de adaptare.

Filonul popular, care apare în oda *20 decembrie 1843* sub forma unor referiri directe la colăceri și la alte datini tradiționale de nuntă, poate fi regăsit adesea în opera lui Heliade; puțin exploatat în poezie (poezia fiind expresia unui moment solemn, de manifestare a darurilor sale demiurgice), el apare incidental dar relativ frecvent în proză, în proza polemică sau în diferite notițe cu caracter direct etnografic cum este aceea despre vechiul joc de călușari, apărută tot în această perioadă de revelare a interesului pentru creația folclorică, în *Curierul românesc* din 1843. Știm că poetul își petrecuse o bună parte a copilăriei în mediul rural, la Grindu, unde îi plăcea să cutreiere pe la stâne, întâlnindu-se cu ciobanii cu care citise, într-o vară, *Epistolia ce au căzut din cer, Istoria lui Arghir* și celelalte; aici sau în casa părintească, împreună cu oameni ca grădinarul care l-a învățat să slovenească pe *Alexandrie* sau ca biata Ilinca, pe care o speriasă în podul unde urcase să dărăcească lână, e foarte probabil că trăise într-un mediu curat folcloric, în care putuse să cunoască direct întregul univers de credințe, obiceiuri și creații ale poporului, care apare fragmentar, dar atât de des citat, în opera sa.

Bun cunoscător al legendelor poporului, al datinilor și superstițiilor care colorează specific universul său spiritual, Heliade a dovedit mai ales o pătrundere extrem de subtilă a trăsăturilor proprii limbajului popular. *Sărbătoare câmpenească* din 1837, scrisă pentru aniversarea zilei domnitorului Al. D. Ghica și care este, în consecință, o compoziție

¹⁵ T. Mateescu, *I. Eliade Rădulescu*, în vol. *Figuri de arhiviști*, București, 1971, p. 25.

care duce la apoteoza prințului sărbătorit, pune în scenă o lume țărănească artificială numai prin rolurile festive pe care aceasta este pusă să le joace. Lumea, în sine, este remarcabil de autentică, cu o comportare plauzibilă a oamenilor, cu raporturile firești dintre săteni, cu doina de jale pe care o cântă Florica, tristă că nu-i mai vine iubitul (chiar dacă versurile au fost, probabil, „îndreptate” ici-colo, după ideea acelei vremi); și mai cu seamă prin limbajul personajelor, care aduc pentru prima dată pe scenă țărani autentici. Încă Ov. Densusianu observase această trăsătură a piesei: „Se vede că Heliade cunoștea mediul rustic și știa să-l înfățișeze cu nota lui... colorarea locală e în general bine păstrată și convorbirile între țărani se urmează în ton destul de natural”, zice el¹⁶, iar Al. Bistrițianu remarca și o oarecare „savoare folclorică” a dialogului¹⁷.

Țăranii apăruseră și mai înainte în literatură, chiar în puținele piese românești de până atunci, iar învățatul Iordache Golescu știuse să le pună în gură și câteva din expresiile și proverbele pe care le strânsese cu atâta osârdie, căci moș Stan (din *Starea Țării Rumânești*) folosește expresia „bună țară, rea tocmeală”, iar vinăricerul din *Povestea huzmetarilor* amintește „obiceiul pământului”, proverbul ciocoiesc „dă până în cămașă, ca să poți lua și tu până în piele” și altele. Dar fraza lor nu e populară, ci elaborată, cu pedantisme ridicole (moș Stan zice: „Iartă-ne, că noi n-avem regulă, cum zic italienii...”). La Heliade, dialogul are o mare naturaleză; el păstrează parcă intuitiv și pronunțiile dialectale, contribuind la culoarea și autenticitatea relatării: „M-am dus la București, m-am bălăbănit pincoaci, pincolo pe la judecăți. Mă încurca, măre, mâncătorii; dar mă puseră la cale să dau jalbă la vodă. Eu gândeam că e ca mai-nainte, să pui jalba în proțap și să strigi la fereastra lui vodă. Mi-era frică că m-or goni cioodarii. Da' n-a fost treab-așa...”.

Cum spune anecdota de familie pe care ne-o raportează Bogdan-Duică, *Sburătorul* ar fi fost rezultatul unei discuții din salonul frumoasei Anicuța Manu căreia poezia îi este dedicată sub inițiale: „În salonul Anicuței Manu se discuta dacă limba română este în stare să povestească o baladă romantică, în genul lui Victor Hugo... Eliade, optimist și — mai ales — om întotdeauna încrezător în sine, susținea cu tărie că avem și subiecte... și că limba română este destoinică să

¹⁶ Ov. Densusianu, *Literatura română modernă*, în *Opere*, ed. B. Cazacu, Fl. Șerb și I. Șerb, vol. IV, București, 1981, p. 513.

¹⁷ Al. Bistrițianu, *Teorie și inspirație folclorică la predecesorii lui V. Alecsandri*, București, 1977, p. 184.

le fixeze în forme veșnice... La câteva zile, Eliade Rădulescu ceta în salonul Anicuței Manu balada „Sburătorul”¹⁸. Desigur, detaliile acestei amintiri sunt aranjate după multă vreme, potrivit cu datele deja cunoscute, așa că poate fi de aici reținută numai ideea „pariului” care a hotărât pe Heliade să scrie balada. Interesul lui pentru aceste zone ale psihologiei tinerei fete preexista însă și, într-un alt stadiu, ele se regăsesc chiar în doina pe care o cântă Florica din *Sărbătoarea câmpenească*. Străină de alegerea subiectului n-a fost, foarte probabil, nici cunoașterea baladei *Le sylphe* a lui Hugo; „odele și baladele” sale erau familiare lui Heliade și Negruzzi însuși publicase, chiar în *Gazeta Teatrului Național* și în *Curier*, câteva traduceri din acest volum. Însă dincolo de ideea de bază, orice apropiere de detaliu sunt forțate. Balada lui Hugo este, ca și *Luceafărul* lui Eminescu, o lamentare a „Sburătorului”, a principiului masculin; la Heliade, el nici nu apare și nu avem decât reflexul stării de spirit speciale a fetei, presimțirea tulbure a iubirii care îi alterează toate reacțiile și-i anunță un sentiment necunoscut înainte, de care îi e și teamă, dar îl și dorește.

Visul, care joacă un rol atât de important în poezia lirică a lui Heliade, sprijină epica acestei poezii, fiecare vârstă a feminității oferind propriile sale echivalențe și interpretându-le în propriile ei structuri. Visul Floricăi (ca în *Sărbătoare câmpenească*, fata se cheamă tot Florica) este neștiut, presimțit doar, el lasă în urmă numai efectele și poate fi înțeles numai din reacțiile fetei, care îl uitase cu amnezia voluntară a celui care nu îndrăznește să-și mărturisească demonii; inima îi cere, dar fata nu spune ce, deși parcă ar fi gata să cedeze („nu-ș' ce-mi cere! și nu știi ce i-aș da”), în brațe parcă are ceva, parcă nu are etc. și tot lamentoul ei păstrează un foarte precar echilibru între sugestia visului și refuzul exprimării sale, între bucuria de a-l ști și frica de a-l mărturisi; de unde și refugiul într-un terț, la mamă, la baba Comana sau la vrăjitor. Ea nu are probabil un vis nocturn, ci proiectează realitatea în vis, nu numai pentru că așa ne îndeamnă experiența de viață să credem, ci și pentru că așa sugerează poetul, care o arată „trezindu-se” când se întoarce vițelușa („Zău, nu știu când se duce, că mă trezesc când vine”) și tresărind: „Atunci inima-mi bate și sai ca din visare...”. Babele satului visează și ele, interpretând realitatea în structurile caracteristice vârstei și mentalității lor: o stea căzătoare e ori un împărat care mai moare, ori un zmeu, și imaginația completează din elementele existente,

¹⁸Gh. Bogdan-Duică, *Anicuța Manu*, în *Semănătorul*, V (1906), nr. 13, p. 241.

din „formulele” tipice folclorice restul personajului și al poveștii: balaur, el este desigur un flăcăiandru bălai, dar selenar și exsanguu ș.a.m.d. Sunt două nivele ale intuiției în această poezie: cel al integrării în spiritul tradiției, care mimează intrarea în jocul câmpenesc ale femeilor din sat, și cel al poetului demiurg, discursul său poetic. Sceneta folclorică e plasată într-un cadru de o adâncime tulburătoare, anunțând cosmosul eminescian; tăcerea și spațiul sugerează dimensiunile nemărginite și eterne ale scenei pe care se joacă o pantomimă a vieții noastre:

E noapte naltă, naltă; din mijlocul tăriei
Vestmântul său cel negru, de stele semănat,
Destins coprinde lumea, ce-n brațele somniei
Visează câte-aieva deșteaptă n-a visat.

Tăcere este totul și nemișcare plină:
Încântec sau descântec pe lume s-a lăsat;
Nici frunza nu se mișcă, nici vântul nu suspină,
Și apele dorm duse și morele au stat.

Dezvăluind o clipă prăpastia necuprinsă pe care stă, precară, iluzia vieții noastre, poetul lasă din nou pânza decorului, visul, să cadă peste realitatea înghețată și termină în același palier al mitului în care începuse.

Dacă lectura lui Hugo poate fi numai un punct de plecare, cunoașterii adânci a obiceiurilor și simțămintelor poporului, a felului său de a vorbi și de a gândi i se datorează cu siguranță forma strălucitoare a acestei poezii, „cea mai reușită, fără contestațiune” din poeziile lui Heliade, cum zice Hasdeu, prima încercare cu adevărat reușită de a transfigura mitic, în poezie, credințele și eresurile caracteristice ale folclorului. Fără îndoială că tema poeziei este etern romantică, jocul nehotărât al sentimentelor, stările incerte de spirit, invazia fabuloasă a erosului în sufletul candid al fetei, toate sunt frecvente în poezia epocii; ceea ce este particular în acest poem, ceea ce îi schimbă în bună măsură aspectul și semnificația este, într-o primă instanță, integrarea acestui complex psihologic etern în cadrul definit al peisajului folcloric românesc. Nu este vorba de o simplă reluare, de o transpunere directă a unor credințe și rituri folclorice, nici măcar de o prelucrare a mentalității sau psihologiei populare propriu-zise, ci de o asumare și de o reinterpretare a datelor primare, departe de a fi — prin ele însele — purtătoare ale unor sugestii de profunzimea și frumusețea celor care

rezultă din poezia lui Heliade. Datele folclorice, respectiv credința populară în zburător și ceremonialul popular al mărturisirii dragostei, îi furnizează autorului numai cadrul general, pretextul ei, însă poezia nu este „folclorică”, cum s-a spus uneori; ea este, de fapt, o scenetă, un joc al măștilor, care reprezintă tipuri eterne ca și ciclurile naturale, cu o construcție elaborată, compusă, îndelung cizelată, care se suprapune peste o meditație existențială. Tulburarea și plângerea fetei, monologul ei deșirat în aparență, toate sunt interpretarea stilizată a mărturisirii *formalizate*, potrivit unui tipic, unui ceremonial tradițional, al fetei îndrăgostite, adică tot o aplicare a unui principiu clasic; excepând materialul lingvistic și datele concrete ale credințelor folclorice la care se referă, psihologia eroinei este aceeași care apare la poeții petrarchizanți sau la Racine. Desigur că numai fiind prea bine familiarizat cu domeniul imaginarului folcloric, cu mentalitatea și psihologia populară, cu limbajul său expresiv, nu numai cu cel cotidian, ci și cu limbajul sentențios, imaginativ, categorial, care este cel — îndelung decantat și esențializat — al literaturii populare, Heliade putea să dea această construcție încheată, armonioasă, unui poem care își are punctele de sprijin în realități atât de disparate. Nu jocul nehotărât și șăgalnic al fetei este popular („Un foc s-aprinde-n mine, răcori mă iau la spate”, sau „Obrajii..., unul arde și altul mi-a răcit”), căci antinomiile sale sunt o convenție proprie eroticii petrarchiste pe care am întâlnit-o și la Conachi, și nici tabloul idilic al vițelușei la păscut nu e rupt din viața cotidiană de la țară („Brândușa paște iarbă la umbră lângă mine...”), ci limbajul de o plasticitate extraordinară pe care Heliade îl utilizează pentru a ilustra o veche temă a literaturii de pretutindeni și din totdeauna. Această temă capătă o profunzime nemaiîntâlnită în literatura noastră până atunci pentru că este pusă în contrast (un contrast, ce e drept, abia sugerat) cu eternitatea cosmosului, cu veșnicia în care noi și sentimentele noastre suntem abia mai mult decât o iluzie, un vis... Heliade se dovedește astfel nu primul poet care simte și transmite valorile poeziei populare, ci primul care și le integrează în chip organic, potențându-le la nivelul capodoperelor literaturii universale.

*

Tot în 1844, cu ocazia unui conflict care a preocupat multe luni opinia publică și a dus, în cele din urmă, la deschiderea unei prăpăstii între domn și Obșteasca Adunare cum nu fusese nici pe timpul lui

Ghica, Heliade are ocazia să revină pe primul plan al luptelor politice și anume printr-o satiră. Neașteptat de repede, pentru cine știe că Bibescu ajunsese pe tron din postura de lider al aripii opoziționiste în Adunare, el repetă greșelile tactice ale predecesorului său și adaugă altele, care îi îndepărtează simpatia și sprijinul mării boierimi. Licențiat în drept la Paris, activ și inteligent, foarte tânăr (se pare că, la data alegerii, el nu întrunea nici cei patruzeci de ani ceruți pentru a candida la tron), Gh. Bibescu provenea dintr-o familie boierească dar nu destul de veche, care ajunsese abia recent să joace un rol mai important, datorită aranjamentelor matrimoniale, chibzuinței și norocului, dar și meritelor proprii¹⁹. Apropiat al consulului rus Dașkov, politician abil și prevăzător, autor — în 1840 — al unei broșuri politice apreciate de către Kiseleff, care era încă consultat în problemele Principatelor Române, Bibescu se bucurase de simpatii destul de întinse în rândul boierimii. Ca mai întotdeauna însă în asemenea cazuri, succesul erodează prin el însuși bazele popularității câștigate în opoziție: firea mândră și bruscă a domnului, conduita lui lipsită de maleabilitate și de modestie (un călător polon raporta mai târziu că domnului îi plăcea să spună adesea: „nous autres souverains d'Europe”²⁰), schimbările intervenite în felul său de a vedea lucrurile odată ajuns pe tron, au făcut restul. Curând după ce și-a văzut visul cu ochii, obținând domnia, Bibescu putea constata că devenise, din lider al opoziției, victimă a acesteia, obiect al tuturor interpelărilor răuvoitoare și al criticilor, pe care nu avea abilitatea sau puterea să le prevină (un contemporan își amintește chiar că snobismul său nobiliar, tipic pentru un parvenit, devenise obiect pentru „felurimi de glume”²¹ în societatea bucureșteană). Bibescu era confruntat acum cu aceeași lipsă de înțelegere și de unitate a membrilor Obșteștii Adunări pe care, ca deputat opoziționist, o speculase la rândul său împotriva lui Ghica. Pe scurt, cum plastic observă un istoric al epocii, era acum și el obligat să bea din paharul pe care i-l întinsese lui Ghica numai cu puțin înainte²².

Unul din proiectele de lege care a stârnit o agitație neobișnuită în Adunare, chiar în acele vremuri de continuă agitație, și care a determinat

¹⁹ G. Bibescu, *Règne de Bibesco*, vol. I, p. 34 și urm.

²⁰ P.P. Panaitescu, *Emigrația polonă și revoluționarii români de la 1848*, București, 1929, p. 83.

²¹ N. Kretzulescu, *Amintiri istorice*, București, 1940, p. 86.

²² I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic*, p. 297.

în mare măsură coagularea tendințelor latente ostile lui, a fost cel referitor la concesiunea minieră cerută de inginerul rus Trandafilov. În octombrie 1843, sfatul administrativ aprobase cererea acestuia de a iniția prospecțiuni miniere pe teritoriul Țării Românești, având în vedere, potrivit prevederilor regulamentare, faptul că proprietarii terenurilor care nu vor începe exploatarea minelor descoperite în termenul convenit (care era de un an și jumătate), vor ceda dreptul lor întreprinderii pe care o reprezenta Trandafilov. Acesta tipărește imediat un fel de contracte în care introduce termeni neliniștitori sau, cum zice adresa Obșteștii Adunări, „a făcut să se zămislească o desăvârșită neodihnă în inimile proprietarilor”, amenințați cu aducerea unor colonii de muncitori din afara țării și cu formulări care păreau să ascundă concesiuni mai importante: între altele, termenul de 18 luni ar fi decurs nu de la găsirea zăcămintului, ci de la încheierea contractului, ceea ce dezavantaja clar pe proprietar, în general lipsit de fonduri lichide pentru investiții de proporțiile unei exploatare miniere, chiar dacă ar fi voit să le facă. Obșteasca Adunare semnaleză domnului pericolul și faptul că Trandafilov își depășise contractul cerându-i la 6 februarie 1844 ca acesta „să rămâie desputernicit, precum și să se desființeze cu desăvârșire cele tipărite exemplare”; domnul se consideră însă personal obligat față de concesionar și trimite cu brutalitate pe deputați să se ocupe de chestiuni minore. În fața opoziției încăpățănate a Adunării, Bibescu retrage proiectul din discuția deputaților și, la 4 martie 1844, va închide sesiunea fără explicații²³. „Lucru trist după așa proaspătă domnie”, observă un contemporan (Nifon Bălășescu)²⁴. Vreme de doi ani și jumătate, cu aprobarea puterilor garante, Bibescu va domni autoritar, prin decrete-legi, fără asistența Obșteștii Adunări. Experiența sa de lider al opoziției îl învățase totuși metoda cea mai sigură de a stăvili criticile acestor turbulenți deputați, care își luaseră drepturile în serios.

Cum pretențiile lui Trandafilov nu se stinseseră o dată cu această rezolvare dramatică, și cum el continuă să caute obținerea concesiunii limitându-se de data aceasta la întinsele terenuri mănăstirești și închinate din țară, dar adăugând noi pretenții de natură să trezească, pe bună

²³ I. Ghica, *Nicu Bălcescu*, în *Opere*, ed. cit., vol. I, p. 454. Actele afacerii la D.A. Sturdza, *Cestiunea Trandafilof*, în *Revista Nouă*, I (1888), nr. 7; răspunsul Obșteștii Adunări din 14 februarie, care a dus la dizolvarea ei de către Bibescu, în Cornelia Bodea, *1848 la români*, vol. I, București, 1982, p. 231-232.

²⁴ *George Bariț și contemporanii săi*, ed. cit., vol. VI, p. 122.

dreptate, mefiența încercaților politicieni care erau, prin forța lucrurilor, boierii de atunci, este evident că abia după închiderea Obșteștii Adunări se poate vorbi de o mișcare generală de protest și de împotrivire, atât față de proiect, cât și față de domn. Acesta este momentul în care Heliade intervine în dezbateri. Ca gazetar, și gazetar vechi, ca editor și ca scriitor, el este probabil primul nostru intelectual profesionist care trăiește din scris și, prin acest fapt, era obligat să fie atent și să urmeze tendințele cititorilor. Procesul, care exprimă o relație complexă de interdependență, s-a întâmplat pretutindeni în Europa. O dată cu ridicarea unei pături mai largi de cititori, virtuali cumpărători ai produsului intelectual, revistă sau carte, scriitorul român intră în faza profesionalizării. El încetează să mai fie un diletant, dacă era înstărit (mare boier în cazul nostru, precum cronicarii, Văcăreștii ș.a.), sau stipendiat de un Mecena, dacă nu era bogat (Mumuleanu sau Scavinschi dintre poeții epocii de tranziție), și trebuie să se adapteze legii economice a pieții, nu numai a pieții materiale a cărții, ci și celei socio-intelectuale: să exprime ideile epocii, pe înțelesul epocii, pentru a intra în circuitul epocii. El știe că succesul său nu depinde de bunăvoința unui mecenat, fie el chiar prințul țării, ci de reputația de talent, de onestitate și independență, pe care nu e suficient să le aibă, ci trebuie să le și afirme; de aceea, el nu ocolește gesturile teatrale, iar în vara anului 1842 când, chemați fiind toți redactorii de secretarul statului pentru a li se atrage atenția asupra înăspririi cenzurii, „d. Eliad a arătat o împotrivire bărbătească zicând că el nu va fi nici mai strâns, nici mai larg de cum a fost până acum”²⁵.

Nu întâmplător, procesul ridicării și lărgirii acestei categorii de cititori cumpărători este simultan și legat prin multe fire de acela al ridicării unei clase mijlocii, cum spun analiștii englezi, a unei burghezii înstărite; acesta este procesul care se petrece în Anglia în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, în Franța în a doua jumătate a aceluiași secol, și la noi în prima jumătate a secolului XIX-lea. Nu avem date precise pentru a analiza componența socială a cumpărătorilor de carte din acea vreme, dar simplul fapt că în diferite liste de subscripție, în lista de subscripție apărută la sfârșitul *Gazetei Teatrului Național*, în 1836, de pildă, pe lângă foarte puține nume boierești, apar și altele care sunt fără îndoială ale unor asemenea oameni, ridicați, „de jos” (nu numai cei a căror ocupație e indicată, Nacul ceaprazarul sau Lavudon ceasornicarul, ci și alții, ale căror nume n-au rezonanțe boierești: C. Bucșan, G. Donescul,

Idem, vol. I, p. 30.

H. Stancul, Mărgărit Ivanovici, G. Gheorghiescu²⁶ ș.a.) sprijină afirmația de mai sus. Condiția de scriitor, în această nouă fază a culturii noastre, presupune o strânsă relație a autorului cu un grup socialmente definit, pe care îl exprimă și care îl sprijină; opțiunea nu e neapărat conștientă, dar faptul nu e mai puțin cert. Heliade n-a căutat să se facă popular cu satira pe care o scrie împotriva concesiunii lui Trandafilov; orientarea sa a coincis — și avea, prin propria sa determinare socială, toate datele ca să coincidă — cu o orientare populară în acel moment, însă satira a avut, deși n-a scontat-o probabil, o popularitate imensă. Un autor care nu-l iubește pe Heliade — l-am numit pe N. Bălcescu — își amintea peste câțiva ani de extraordinara ei răspândire, care întrecea cu mult pe cea a textelor tipărite, deși autorul lansase doar câteva copii manuscrise: „Mi-aduc aminte, domnilor, de anul 1844 când, în fierbințeala dezbaterilor asupra minelor, se ivi fabula *Măceașul*. Ce scriere tipărită a fost mai mult citită? Autorul scosese afară numai patru copii manuscrise. În trei zile nu era casă în București care să n-aibă o copie și poliția mărturisise singură că trebuie să fie mai mult de 30.000 copii în oraș și că îi este peste putință a le strânge”²⁷.

Poezia, în sine, nu are altă valoare decât aceea a „vulgarității sănătoase”, cum a numit-o Călinescu; pornită de la ideea din fabula lui Viennent, *Les rosiers et les églantiers*, poezia este o satiră, nu o fabulă, și succesul ei se datorește transparenței aluziei („trandafir cu of în coadă”) și expresiei directe a nemulțumirii. Ca mai totdeauna în satire sau în polemici, Heliade lasă la o parte ideile teoretice și dă frâu liber incisivului său torent verbal care inundă, cu veselie rece și cu precizie, victima surprinsă într-o postură dezavantajoasă:

Măi măceșe, măi măceșe,
Măi spioane, măi ploscașe,
Dă-ne pace și te cară,
Du-te dracului din țară!
Ești un procler mărcine,
Nu ne-aduci tu vreun bine.
Pirul ăla e rea piază:

²⁶ *Gazeta Teatrului Național*, nr. 13, 1836, p. 109-111.

²⁷ N. Bălcescu, *Privire asupra stării de față, asupra trecutului și viitorului patriei noastre*, ediție îngrijită de Cornelia Bodea, Bălcești pe Topolog, 1971, p. 39.

Unde-apucă, se-ncuibează;
Sapă locul, găurește —
Dă-ne pace și te cară,
Du-te dracului din țară!

Este mai mult decât probabil că revărsarea de umoare, satirele nemiloase sub care Heliade îl acoperă pe domn, și din care noi nu mai cunoaștem azi decât o parte, îl supărau pe acesta mai mult decât încercările concrete ale opoziției de a-i șubrezi poziția pe lângă consulat. Dorinței de a-l atrage pe incomodul și ascultatul pamfletar trebuie să-i atribuim favoarea neașteptată de a-l vedea decorat, în 1844, cu o decorație turcească pentru ostenele lui „pe tărâmul școalei și al literelor”, sau ștergerea unei datorii de lei 27.386, în 1845, pe care Heliade o avea la stat²⁸. Se pare însă că era prea târziu pentru a mai schimba ceva în relațiile poetului cu domnul.

De altfel, Heliade se află acum într-o perioadă în care cultivă genul satiric. Fie că lungile sale dispute în problemele gramaticii îi deschiseseră gustul pentru satiră căci acestea conțin adesea pasaje satirice sau pamfletare de bună calitate, fie că evoluția evenimentelor politice îl aduce la practica genului pe calea firească a încercării de a influența cititorii într-un mod mai direct decât prin scrieri teoretice, fapt e că înclinarea aceasta se poate observa acum fără greutate. Tot din 1844, ca și *Măceșul și florile*, este și proza din *Coconul Drăgan*, destinată să facă pereche cu mai vechea *Coconița Drăgana (Bată-te Dumnezeu)*, filosofia satirică a „bădăranului boierit”, ajuns în slujbă fără să aibă vreun merit și fără să priceapă o iotă din treburile pe care le rezolvă amplexii săi, după luminile autoritare ale boierului care-și îndeamnă slujbașii cu sfaturi de tipul „vezi de pune stigmes [puncte — n.n.] d-alea mai multe, ca să se înțeleagă mai bine”. Sigur că Heliade folosește prilejul pentru a pune în cărca personajului său câteva din defectele pe care le ironiza la adversarii săi politici, între altele că pozează în mare patriot când nu e în slujbă, „un patriot grozav, năbădăios, numai foc și inimă albastră pentru patrie (însă numai când nu e în slujbă, ca să se știe)”, sau că e atent cu persoanele de familie („și-a făcut o listă cu toți impiegații săi, ca să vadă câte nume se sfârșesc în *an* și în *esc* și câte nu; și iar, cele în *an* și *esc* câte au reputație istorică și câte nu; și apoi cele cu reputație istorică, câte sunt ciocoiești și câte boierești...”),

²⁸ I. C. Filitti, op. cit., p. 395.

și chiar dacă el va fi avut în vedere pe unul sau altul dintre contemporani, anecdota pierzându-se în negura vremilor, trăsăturile generale rămân totuși valabile. Cu totul surprinzător pare, de aceea, să vedem că în această spirituală satiră în care se vorbea de un ipochimen care știa „nemțește, franțuzește, păsărește, afară de rumânește pentru că, când era copil, cartea rumânească era cartea mojiștilor și dumnealui, bine vedeți dumneavoastră că este evghenis ca aceia”, Ion Maiorescu a putut să vadă o parodie a ardelenilor. Lăsând în urmă momentul când aprecia meritele lui Heliade, deși acesta îl atacase violent, el i-l denunța acum lui Bariț imediat după apariția *Curierului românesc* în care fusese publicată schița, încercând să și-l asocieze în indignarea sa disproporționată: „Ai cetit pe *Coconul Drăgan*? Ai văzu cum ne parodiază pe toți? Ai văzut de numele cu reputație istorică și fără, în *an* (Kogălnicean, Florian) și în *escu* (Săulescu, Maiorescu)! Ai văzut de venetici? Eliad se aseamănă unei muieri rele care, atacată și supărată de altele mai bărbate decât ea, vine acasă și-și varsă focul pe copiii nevinovați, pe bărbat, pe vecini, pe toată lumea”²⁹. Că personajul a prins, a fost remarcat de contemporani, o arată și faptul că el va fi reluat în anul următor de C. Bălăcescu în *Iarăși la maidan cuconul Drăgan* (*Curierul românesc*, 1845).

2. CONTEMPORAN CU EPOCA

Ca scriitor și ca editor, Heliade pășește înaintea tuturor compatrioților săi în domeniul comerțului modern de carte. El simte nevoia de a stăpâni într-un fel mecanismul încă nerodat al pieții literare și de a pune de acord propriile sale planuri de activitate cu tendințele vremii, ale cititorilor săi, pe care își propune încă de la început nu numai să le urmeze, ci să le și influențeze, ca un bun elev al lui Lazăr ce fusese. Această necesitate materială l-a făcut pe Heliade să se gândească foarte devreme la o colecție de autori sau la o serie de volume care să asigure într-un fel atât stabilitatea negoțului său tipografic, cât și a planurilor sale de culturalizare, prin lecturi, a compatrioților. Embrionul ideii apare o dată cu primele sale manifestări publicistice, cum arată D. Popovici³⁰,

²⁹ George Bariț și contemporanii săi, vol. I, p. 281.

³⁰ D. Popovici, *Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu*, ed. cit., p. 170 și urm.

în 1829; chiar *Adaosul literal* al *Curierului românesc* nu era, în fond, altceva decât o colecție de scrieri, gândită atunci fără un plan tematic propriu-zis, numai în vederea asigurării unei desfaceri unitare a întregii serii prin abonamente anticipate. În 1834, el anunța deja o „Bibliotecă a Teatrului Național”, în care socotea volumele deja apărute și preconiza altele, care urmau să apară în tipografia proprie³¹. În 1836, planul se lărgea și se făcea publicitate pentru o „colecție de autori clasici”, din care apăruseră deja treisprezece volume.

Nevoia de carte românească era mare. Numărul crescut de școli furnizează societății un număr crescut de potențiali cititori, după cum situația politică a țării implică o creștere masivă a numărului de funcționari, de profesori, medici, militari, de profesioni liberele în general, inclusiv negustori și mici meșteșugari, care intră în aceeași categorie a cumpărătorilor prezumtivi de carte. Era însă un grup inegal din punct de vedere intelectual, cu interese și preocupări relativ diferite, și pe piața de carte, încă neorganizată, se tatona terenul pe care se intuiau însă numeroase posibilități. Una dintre numeroasele cauze care împiedică încă succesul întreprinderilor editoriale de tipul celei preconizate de Heliade este corect descifrată de Bariț, care discuta într-un articol din 1843 problema cărților și a cititorilor: cărțile sunt încă scumpe, nu sunt suficient popularizate și, în fine, sunt în mare parte traduceri prost făcute³². Constatările sale numesc indirect două realități importante pe care Heliade, poate fără să formuleze chestiunea în mod principial, le înțelege printre primii. Scumpetea relativă a cărților se datora lipsei de capital care să permită masive investiții, lungirea timpului de circulație și deci ridicarea tirajelor, iar predominarea traducerilor prost făcute era determinată de lipsa unui program unitar, de îndelungată perspectivă, care să antreneze cele mai bune condeie ale momentului, fie pentru traduceri, fie pentru lucrări originale; de fapt, dincolo de nevoia implicită a unui bun organizator care să poată vedea în perspectivă interesele culturii române, și această carență revine tot la o deficiență de ordin material: nou-născuta editură românească nu avea în spate un capital, o forță financiară care să o susțină.

Observând lăncezirea activității literare din ultimul timp („literatura românească... de câțiva ani langă și nu mai dă nici un semn de

³¹ În *Curierul românesc*, VI (1834), nr. 14.

³² G. Bariț, *Cărți, cititori*, în *Foaie pentru minte...*, VI (1843), nr. 51, p. 404-408.

creștere”), autorul vede cauza în faptul „că nu sunt mijloace de a se tipări”, întrucât „ne lipsesc și fondurile spre lansarea unor acțiuni în valoare de câte 100 de galbeni”, sumă considerabilă pentru acel timp, activitatea putând începe de când vor fi subscribe cel puțin zece acțiuni. „Soții acționari”, împreună cu „soții colaboratori” vor purcede ulterior la redactarea statutelor, stabilirea listei de autori care se vor traduce, administrarea fondurilor ș.a. Deși socotește „de prisos a arăta vrednicilor de cinste compatrioți foloasele și gloria dintr-o asemenea lăudată unire”, Heliade enumeră totuși, pe lângă speranța de a câștiga ceva dividende, și pe aceea de „a da nației o avere nepieritoare, a lăsa viitorimei o comoră în care cu dreptul va fi înscris numele fiecăruia soț, a deschide drumul de o muncă cinstită la atâția juni, a-i pregăti cu lucrarea limbei către fapte și scrieri mai mari, a le deschide o perspectivă de folos și de cinste, a încurajia și a arăta la lumină talentul ascuns și timid”³³. Se pare însă că cei zece acționari necesari pentru începerea patrioticei întreprinderi n-au fost găsiți, în pofida avantajelor detaliate de Heliade în nobila sa *Chemare*, și în 1845 el este obligat să reia planul, preconizând de data aceasta lansarea unei sute de acțiuni, în valoare numai de douăzeci de galbeni fiecare. Mai mult de jumătate din acții ar fi fost subscribe, anunța el, adică șaizeci, în valoare de 12.000 galbeni³⁴.

În același timp însă, în 1845, lua ființă la București Asociația pentru înaintarea literaturii, care va urmări și ea scopul de a favoriza apariția cărților de literatură în limba română. Încă din ianuarie 1844 și probabil dinainte încă, se aduna în București un grup de intelectuali care discuta literatură; în orice caz, în ianuarie 1844 Bălcescu îi scria lui Ghica, aflat la Iași ca profesor la Academia Mihăileană: „De trei luni de zile noi am întocmit, în toate miercurile, soarèle literare; ele se alcătuiesc de Tell, Voinescu, 2 Golești, 2 Bălcești, Boliac, Laurian, prof. de Filosofie, Eliad, Bălășescu, Urianu, Negulici, Anagnosti, Predescu, Filitis, Bolintineanu și alții. Cele mai multe dezbateri s-au făcut asupra limbii (...). Soarelele acestea au făcut mare zgomot în Capitală; toți, care la început le critica, acum să întrec ca să intre ca mădulari. Stăpânirea ne lasă în pace, căci politică nu vorbim”³⁵. Publicată, probabil de Ghica, în *Propășirea*,

³³ I. Heliade Rădulescu, *Chiemare spre folos, facere de bine și glorie*, în *Curierul românesc*, XV (1843), nr. 4, p. 13-14.

³⁴ *Însoțire pentru tipărirea de cărți*, în *Curierul românesc*, XVII (1845), nr. 18.

³⁵ N. Bălcescu, *Opere*, ed. Gh. Zane, vol. IV, 1964, p. 45.

această știre dă caracter oficial întrunirilor private de până atunci, pentru că ea apare sub titlul *Societate literară în București*. E posibil chiar ca plecând de la anunțul în cauză, să se fi hotărât participanții a da un rost acestor întruniri, care la început par a fi fost patronate de o atmosferă mai destinsă și mai amicală, cum vom găsi mai târziu la „Junimea” (curând după apariția anunțului amintit și răspunzând probabil unei întrebări, Aaron Florian îi scria lui Bariț: „Nu pune temei așa mare pe Societatea literară, care se îndeletnicește, fără bază și scop, în cercetarea ceaiului, cafelii, fumului de tutun etc.”³⁶); fapt este că în 1845, literatorii și simpatizanții lor, care se întâlneau în aceste plăcute soarele, înțeleg să dea un rost mai adânc și mai durabil năzuințelor comune și fac publică hotărârea de a înființa o societate al cărei scop este sprijinirea literaturii române prin facilitarea publicării operelor de merit. Arătând că „micul număr de cetitori” ce poate găsi o carte împiedică nu numai întreținerea unui autor din produsul muncii sale, dar chiar și recuperarea sumelor investite în tipar, limitând astfel rolul literaturii la acela de a umple „niște ceasuri de mulțumire și de răpaos”, inițiatorii hotărâsc să înființeze „o soțietate prin subscripție pentru tipărirea cărților rumânești din ambele prințipaturi”, în sarcina căreia va cădea și „ajutorul ce trebuie să se dea scriitorilor fără mijloace pecuniare”. Deschisă oricărui voitor de bine, subscripția începe de la suma de un galben. Anunțată în nr. 39 (19 mai 1845) al *Vestitorului românesc*, Societatea publică în nr. 41, din 26 mai, înștiințarea comitetului său (C. Filipescu, Șt. Goleșcu, I. Voinescu) potrivit căreia este în măsură să primească deja manuscrise. „Ramurile” sau domeniile în care sunt acestea așteptate arată că organizatorii nu au în vedere doar literatura, ci întreaga dezvoltare culturală a neamului: științe fizice, morale etc. Modicitatea subscripției, publicitatea făcută în mod fericit și mai cu seamă faptul că inițiativa fusese asumată de înalte personalități, la exemplul cărora lumea este sensibilă, au făcut ca în curând să poată fi anunțate numele a 123 subscriitori, începând cu domnul Gh. Bibescu (care contribuie cu 50 de galbeni, adică 1.600 lei), aducând o sumă totală de 21.034 lei. Vom găsi între prenumerați³⁷ o mare parte din protipendadă (marele vornic B. Știrbei cu 25 de galbeni, marele vistier Alecu Belu cu 20, mitropolitul

³⁶ George Bariț și contemporanii săi, vol. VI, p. 128.

³⁷ Arătare de numele persoanelor ce au binevoit a se înscri ca mădulare ajutătoare ai Asoțiației literare, în *Vestitorul românesc*, nr. 49, 23 iunie 1845, p. 193-195.

Neofit cu 32, mulți Cantacuzinești, Filipești, Văcărești, Golești), precum și numele mai tuturor adversarilor lui Heliade sau al celor care, pur și simplu, nu fac parte dintre prieteni; I. Văcărescu, I. Câmpineanu, I. Ghica, C.A. Rosetti, N. Bălcescu, I. Voinescu II. Heliade în schimb și unii dintre prietenii săi sunt absenți; figurau totuși N. Apolonie, căpitanul Pleșoianu și alții. În mai 1846, Bolintineanu — aflat la Paris — îi transmitea și fostului domn Al. D. Ghica o scrisoare din partea lui Șt. Goleșcu „în pricina Asociației literare”³⁸, cerându-i fără îndoială sprijinul.

Așa cum apare evident din datele pe care le avem, proiectul Societății literare concura — cu sau fără intenție, n-are importanță — mai vechile încercări ale lui Heliade de a lansa o colecție literară care să se poată susține din propriul ei venit. Departe de a-și facilita reciproc demersurile, similitudinea Țelurilor a dus la înăsprirea relațiilor între Heliade și grupul mai vechilor săi oponenți. Faptele sunt, fără îndoială, datorate în primul rând bazei sociale diferite pe care clădeau cele două „partide”: oricât de progresistă în intenții, „Asociația literară” cuprindea un mare număr de mari boieri sau de fii de mari boieri. Aceștia, dând cele mai substanțiale subvenții, aveau fără îndoială și cuvântul cel mai greu de spus, cel puțin în privința activității culturale. Heliade se baza numai pe tipografia și pe spiritul său întreprinzător și, eventual, pe munificența unui mecenat, a domnului în primul rând, așteptată în chip logic de utopistul care era Heliade, de vreme ce planul său avea ca scop ridicarea intelectuală a nației, și primul care trebuia să năzuiască la aceasta era domnul și păstorul ei. Dar nu era prima dată când idei lansate de Heliade au fost preluate de grupuri, poate la fel de bine intenționate, care l-au lăsat însă pe dinafară pe inițiator. Exemplul Societății literare de la 1838, care își propusese o atât de frumoasă organizare academică, nu e izolat. Nifon Bălășescu, care nu-i era prieten lui Heliade, îi scria lui Bariț de o altă inițiativă, tot în 1845; era vorba de ridicarea unui bust al lui Gh. Lazăr, idee pe care o preia Petrache Poenaru prin lansarea unei liste de subscripție: „Știi că până acum, Eliad a strigat în toți anii să se facă un monument lui Lazăr, dar săracul nu fu auzit. Est' timp, el n-a fost la acea adunare și Poenaru făcu aceasta!”³⁹. Devine explicabil, în perspectiva acestor neplăcute întâmplări, de ce Heliade nu pierde ocazia să bârfească lui Cipariu pe concurenții săi din Asociație,

³⁸ Scrisoarea, din 31 mai, în Arhivele Statului București, fond Al.D. Ghica, nr. 125.

³⁹ *George Bariț și contemporanii săi*, vol. I, p. 42.

cu ocazia călătoriei sale în Transilvania din vara aceluși an. Prudentul canonic îl ținea la curent pe prietenul Bariț cu aceste evenimente și-i cerea un supliment de informație, ca unii ce fuseseră și ei invitați să facă parte din Asociație: „D. Eliade au fost în săptămâna trecută la noi... Mi-au spus unele scopuri, nu prea naționale, de sunt așa, a Asociației pentru tipărirea de cărți românești, a căria și noi suntem numiți și poștiți mădulari. Scrieți-mi de știți ceva asemenea...”⁴⁰.

Acești ani, ilustrați printr-o preponderență semnificativă a creației sale satirice și polemice, sunt în general ani tulburi, de izbucniri, recriminări, despărțiri de vechii prieteni; unul din aceștia este și Kogălniceanu. Între ei existaseră relații foarte cordiale până atunci, pornite fără îndoială din adversitatea comună pentru Asachi și mai ales pentru tendința conservatoare pe care acesta ajunsese s-o reprezinte, din opoziție față de ideile lui Săulescu, cu care Heliade avusese cunoscuta polemică ș.a. Este deci ușor de înțeles de ce Heliade, solicitat la începutul anului 1839 să sprijine înființarea unei noi tipografii la Iași, care urma să publice revista lui Kogălniceanu *Dacia literară*, a dat curs favorabil demersului făcut de vechiul său aliat Costache Negruzzi și-i oferă fostului aghiotant al lui Mihalache Sturdza „două teascuri de Buda”, precum și alt material din care, până la urmă, acesta se pare că a cumpărat doar o cantitate de litere⁴¹. Că relația nu era pur comercială, ci se întemeia în primul rând pe comunitate de interese și pe simpatie, reiese și din faptul că datoria lui Kogălniceanu nu fusese achitată încă după aproape un sfert de secol și trebuia reclamată, cu toată delicatetea de altfel, de către creditor în 1864, când se afla într-o situație financiară precară. În 1840, când apare *Dacia literară*, Kogălniceanu anunță elogios apariția *Paralelismului între limba română și italiană* în paginile *Curierului de ambe sexe* și apreciază că „este păcat că o asemenea folositoare compunere să fie închisă în coloanele unui jurnal. D. Eliad și-ar câștiga un nou merit tipărind-o și îndeosebi...”⁴² și face în general publicitate foii și inițiativelor lui Heliade. La fel, mențiuni elogioase apar în *Arhiva românească* (pentru traducerea din *Gerusalemme liberata*), în 1841, în *Propășirea*, în 1844 etc. În 1837, Kogălniceanu găsea de asemenea că „Herr Eliade, Redakteur des *Romänischen Couriers*...

⁴⁰ *Idem*, vol. IV, p. 243.

⁴¹ Aug. Z. N. Pop, *Relații tipografice între Heliade Rădulescu și Kogălniceanu*, în *Studii și cercetări de bibliologie*, II (1957), p. 284 și urm.

⁴² Cf. *Dacia literară*, ed. Maria Platon, București, 1972, p. 297.

nimmt einen der Plätze unter urteren Dichtern ein” (în *Romänische oder wallachische Sprache und Literatur*) sau că tot el „est le meilleur poète de la Valachie, il mérite d’être connu et traduit dans toutes les langues. Surtout *Le Séraphin et le Chérubin* est un chef d’oeuvre...”⁴³. Acum însă, în 1845, despărțirea se produce, pare-se, datorită sprijinului pe care Kogălniceanu îl acordă Asociației literare, al cărei membru devine, fapt pe care Heliade, abandonat de mai mulți dintre vechii tovarăși, nu-l poate ierta.

Starea de nemulțumire și de adversitate față de toată lumea pare să fi continuat și anul următor, pentru că un călător rus care vizitează Bucureștiul în 1846 îl găsește în dispoziții asemănătoare. Porfirii Uspenski, care auzise vorbindu-se despre Heliade încă de la Constantinopol („un român învățat, editorul jurnalului literar pentru doamne și al *Curierului valah*”), cunoaște un bărbat trist și nemulțumit, cu idei pesimiste asupra mai tuturor chestiunilor discutate: în pofida existenței unor instituții necesare („biserici, școli de fete, colegii pentru tinerime”), el crede că lipsesc oamenii care să le însuflețească, n-avem îndrumători, n-avem mamele care să dea noii generații o educație sănătoasă încă din pruncie, „n-avem iubire sinceră către patrie”⁴⁴.

Explicații pentru această perspectivă sumbră sub care Heliade consideră întreaga lume pot fi multe. Între altele, existența Asociației literare nu rămâne în planul unei concurențe pur literare, ci impietează curând și asupra intereselor sale economice, mai precis asupra cvasi-monopolului tipografic pe care Heliade încă îl deținea datorită micului număr de tipografii existente în țară. În 1846, comandă la Brockhaus, în Germania, un utilaj complet, destinat să pună în înfăptuire unul din principalele scopuri ale întovărășirii, definit astfel în statutele definitive ce vor fi redactate și aprobate în anul următor 1847: „înlesnirea tipăririi cărților, vânzarea lor cu prețul cel mai scăzut și încurajarea autorilor sau traducătorilor”⁴⁵. Dar tipografia înghițise cea mai mare parte a sumei adunate din contribuțiile membrilor, împărțiți de același statut în membri activi, ajutători și corespondenți, adică suma de lei 16.115, parale 12. În această situație, C.A. Rosetti și Winterhalder hotărăsc să-și asume

⁴³ M. Kogălniceanu, *Opere*, vol. I, ed. îngrijită și prefațată de Dan Simonescu, București, 1974, p. 246 și 267.

⁴⁴ G. Bezviconi, *Călători ruși prin Țările Române*, București, 1947, p. 376-378.

⁴⁵ *Anul 1848 în Principatele Române...*, vol. I, 1902, p. 44.

direct întreprinderea tipografică pe care o răscumpără de la Asociație, îndatorându-se să execute pentru aceasta lucrările necesare la cele mai reduse prețuri cu putință.

Ca întotdeauna însă, apariția unei concurențe puternice va da până la urmă aripi lui Heliade. Cum a arătat pe larg D. Popovici, el revizuieste planurile sale de până acum și, sub influența unei întreprinderi similare franceze, lansată în 1837 de Aimé Martin și o serie de asociați, va aspira nu doar la realizarea unei colecții, ci a unei întregi biblioteci; de fapt, Aimé Martin este doar modelul direct, însă asemenea necesare inițiative deveniseră curente pretutindeni: Emile de Girardin fondase mai înainte, în 1830, o „Société nationale pour l'émancipation intellectuelle”, pentru a-și sprijini publicațiile. Odată realizată bibliotecă lui Heliade, aceasta trebuia să ofere cititorului român suma celor mai importante cunoștințe și a literaturii de pretutindeni și dintotdeauna, „cei mai remarcabili autori antici și moderni, ale căror opere au contribuit spre împlinirea faptei mari a civilizației, spre formarea minții și inimii umane, spre perfecția omului”, scrieri, într-un cuvânt, fără de care „nu e literatură, nu e progres”⁴⁶.

Însă Heliade se pregătea intens încă din anul precedent. După toate aparențele, marea foaie volantă intitulată *Început de bibliotecă universală*, care cuprinde o listă a planului de a edita traduceri ale autorilor clasici în domeniul istoriei, filosofiei, dreptului, economiei, istoriei naturale, artelor și literaturii, nu datează din 1846, cum se crede îndeobște, probabil datorită faptului că ea este legată în paginile colecției pe acest an a *Curierului românesc* de la Biblioteca Academiei, ci din anul precedent 1845, din martie. La 18 martie 1845, Heliade îi scria lui Bariț cerându-i sprijin pentru realizarea planului „mare și gigantic” pe care îl ilustrează „întreprinderea rumânirii autorilor însemnați în alăturata tablă”, și pe misivă Bariț notează că „m-am încercat a propaga ideea după putință, dară după câteva luni m-am convins de mărimea greutăților și mulțimea piedicilor”⁴⁷. Tot după însemnarea lui Bariț, în vară, Heliade trecuse pe la Brașov, în drum spre Viena și Leipzig, unde mergea pentru a cumpăra material nou tipografic, în vederea mării întreprinderi în care se lansase cu tot dinadinsul. În lipsă, el lasă lui Negulici grija de a se ocupa de *Curier* și chiar după revenirea sa, până la 1 decembrie 1846, Negulici va păstra funcția de redactor al gazetei.

⁴⁶ Chemare, în *Curierul românesc*, XVIII (1846), nr. 26.

⁴⁷ I. Heliade Rădulescu, *Scrisori și acte*, p. 59.

Se pare că Heliade consacră bibliotecii sale o atenție deosebită și roadele activității sale propagandistice încep să se arate în cele din urmă: liste de nume ale prenumeraților încep să apară și în *Curierul românesc* (1846, p. 105, 109, 113, 120, 135, 142, 163), în capul lor fiind, ca și în cazul subscripției lansate de „Asociația literară”, domnitorul.

Cum a stabilit D. Popovici, planul bibliotecii lui Heliade, inspirat din cel al *Panteonului literar* francez, era adaptat împrejurărilor de la noi și gustului lui Heliade, care nu diferea de cel al epocii în general, eclectic și contradictoriu în multe puncte. Dacă părțile de filosofie, drept, economie erau sensibil reduse, potrivit necesităților imediate de la noi, lista de opere literare, deși ea însăși rezumativă, era îmbogățită cu opere moderne de tendință romantică, inexistente în planurile lui Aimé Martin: Chateaubriand, Hugo, George Sand, Sue, Balzac și Walter Scott reprezintă adaosuri față de modelul străin, preferințe reale și personale confirmate și de prezența acestora în paginile *Curierului de ambe sexe*, nu numai într-o listă care nu presupune neapărat cunoașterea directă a operelor. Din Bulwer Lytton, Heliade tradusese el însuși (fragmente din *Ultimele zile ale orașului Pompeii*) și făcuse aluzii la alt roman, *Falkland*, din Balzac dăduse o parafrază din *Le lys dans la vallée*, din Scott publicase un „anecdote” în 1831, în *Curierul românesc* etc. Pe de altă parte, autori prezenți în listele lui Aimé Martin fuseseră anunțați de Heliade încă din ianuarie 1837 ca făcând parte din proiectele *Colecției de autori clasici* de atunci, și numai dezertărea traducătorilor a împiedicat probabil apariția cărților; în afara lui Byron, Rousseau, Alfieri sau Lesage, care au și apărut, mai erau anunțați acolo *Petit Carême* al lui Massillon, precum și Xenofon și Demostene dintre antici. Era, deci, un plan inspirat dintr-o sursă străină, care furnizase un model de organizare, mai ales practică, dar substanța lui reprezenta în cea mai mare parte gustul, preferințele, într-un cuvânt direcția lui Heliade însuși.

Cu toate eforturile, banii veneau greu, se cheltuiau ușor, iar aparițiile nu țineau ritmul promis, de unde scăderea credibilității întreprinderii, implicit reducerea noilor investiții din partea cititorilor; față de cele 21 de volume pe an, promise în *Chemarea* din 1845, Heliade nu oferise până în ajunul revoluției mai mult de zece-douăsprezece cărți. Principala cauză este aceea că inițiatorul nu apreciasse corect amploarea și dificultățile realizării unui plan atât de ambițios, masiva investiție de timp și de efort necesară pentru alegerea, traducerea și chiar imprimarea unor opere încă necunoscute publicului și chiar zeloșilor partizani ai inițiatorului. În jurul acestuia nu se mai găseau, ca în urmă cu zece ani,

cei mai străluciți tineri din generația care-i urmasă; Ghica, Alexandrescu, C.A. Rosetti, Iancu Rosetti, Voinescu II ș.a. rămăseseră în partida națională a lui Câmpineanu și Văcărescu, plecaseră la Paris, aveau în general alte orientări, alte preocupări. În jurul lui Heliade erau acum alți tineri, tot atât de devotați cauzei, țării și literaturii, tot atât de entuziaști, dar nivelul și posibilitățile lor erau altele: Negulici, care era membru și al „Asociației literare”, căpitanul Șt. Soica, N. Apolonie ș.a. Prin ruperea de tână boierime liberală, Heliade se rupsesse de principalul rezervor de forțe intelectuale ale momentului.

Ceea ce nu fusese prevăzut în marea plan al lui Heliade, prelungire a mesianismului său didactic și a dorinței de ridicare culturală a compatrioților săi, era literatura originală, căreia nu i se rezervase nici un loc, încă de la început proiectul său, care se conduce după modelul francez, fiind limitat la marile opere ale literaturii universale. Dar Heliade nu face această excludere din neîncredere în literatura noastră sau din lipsa unei preocupări constante pentru promovarea ei; el sprijinise de la începutul activității căutările atâtor tineri care debutaseră cu sprijinul sau cu acolada sa primitoare (Alexandrescu, Boliac, Rosetti) și nu părăsește această preocupare nici în anii când se dedică „bibliotecii universale”, în 1845 apărând în tipografia sa volumul lui Costache Bălăcescu, în 1846 volumul de debut al lui Aricescu, în 1847 noile poezii ale lui Boliac, revenit la o atitudine amicală față de el ș.a. El recenzează sau semnaleză, de asemenea, volumul lui C.A. Rosetti, versurile lui Iancu și Nicolae Văcărescu și în general încurajează publicarea oricărei opere românești.

Punerea în practică a marilor planuri culturale — nu numai cele ale lui Heliade, ci și ale Asociației literare — este însă stânjenită de creșterea nemulțumirilor generale, de presimțirea unor vremuri hotărâtoare, de ascuțirea luptei dintre domn și partida națională, care începe să-și dea seama de necesitatea străngerii rândurilor. Pe primul plan trec comandamentele politice ale momentului și, sub adierea prevestitoare a revoluției care se apropia, proiectele de altă natură, fie culturale, fie literare, sunt suspendate. Acum este, după toate probabilitățile, întrerupt lucrul și la amplul poem *Mihaida*, în care Heliade visase să concentreze nu numai un episod de adâncă semnificație al istoriei naționale, ci și să concretizeze o viziune poetică organică asupra lumii și a resorturilor care o articulează.

Intenția sa de a da o înfățișare coerentă, de a crea o relație explicită și de a organiza epic versurile sale e cunoscută de altfel mai demult.

Se știe că, încă din 1836, într-un pasaj din articolul explicativ *Serafimul și heruvimul și Visul*, Heliade formulase în esență această intenție a sa zicând: „M-aș ținea fericit când aș putea să urmez și să desăvârșesc poemile ce mi-am propus și care își au o legătură între sine, ca să facă un tot”. Peste doi ani, în iunie 1838, el îi scria lui Bariț: „Îți voi trimite încă mai cu vreme și câteva capitole, în fel de scrisori, dintr-o scrisoare a mea intitulată *Împărăția lui Dumnezeu*”⁴⁴; „scrisorile” trebuiau probabil să fie în versuri și planul este tot cel anterior. Cum va explica el peste douăzeci de ani, intenția sa era să realizeze o mare poemă destinată să reflecte creația, istoria și filosofia întregii lumi; ea urma să se intituleze, zice el acum, *Umanitatea*. Poeziile publicate până atunci, precum și cele care aveau să urmeze, trebuiau să fie incluse în una din cele patru părți ale acestui uriaș tablou, care se intitulau programatic *Biblicele*, *Evanghelicile*, *Patria sau omul social* și *Omul individual*. Este evident că marile poeme epice și meditative de tipul celor lăsate de Tasso, Milton și chiar Voltaire îl atrag prin măreția întreprinderii înseși, prin dificultatea pe care o presupune o asemenea încercare temerară, și nu mai puțin prin posibilitățile pe care le oferă meditației asupra istoriei umanității și asupra înțelesurilor adânci ale diferitelor întâmplări care au agitat-o. Nu este o atitudine neobișnuită, anacronică în epocă, deși ea se leagă indirect cel puțin, de experiența unor mari poeți ai Renașterii și ai clasicismului; romantismul a reluat și a colorat cu nuanțe proprii asemenea încercări, care ilustrează opera celor mai mari și mai caracteristici poeți ai curentului, de la Wordsworth cu *The Prelude*, sau chiar Southey, până la Hugo, cu cunoscuta sa *Légende des siècles*. Aspirația spre monumentalitate și înclinația spre meditația filosofică, de obicei cu teme istoric, nu dovedește un deficit de lirism, cum s-a mai spus uneori; ea este caracteristică dorinței de unitate, tendinței de a integra totul unui sistem, care e congeneră spiritului romantic „înalt”, obișnuit să judece categorial și să vadă în mare. Și *Visul* era o poemă care implica o viziune globală asupra omului, dar — operă juvenilă — ea rămânea la suprafața lucrurilor, vehicula o simbolistică elementară; *Mihaida* ambiționează să cuprindă universalul în destinul istoric al unui popor „ales”, marcat de favoarea divină după un purgatoriu de uitare într-o epocă a sclaviei. În plan politic, *Mihaida* trebuie înțeleasă ca un prolog, ca o justificare a acțiunii regenerației ce se pregătea.

⁴⁴ I. Heliade Rădulescu, *Scrisori și acte*, p. 35.

Aspirația către monumentalitate apare și în unele proiecte mai vechi, de care și Heliade pare că uitase. În niște hârtii rămase de la Negruzzi și abia recent publicate, Heliade îi împărtășea vechiului său prieten, probabil înainte de 1840, proiectul și totodată un fragment dintr-o piesă niciodată scrisă, „o scenă dintr-o tragedie a mea originală, din vremea lui Mircea I, intitulată *Moartea lui Amurat*”⁴⁹. Scurtul fragment, care înscenează întâlnirea lui Mircea cu cneazul sârb Lazăr, lasă să se întrevadă aceeași schemă istorico-filosofică dezvoltată ulterior în *Mihaida*, cu soarta nefericită a țării pe care o va schimba mâna puternică a unui domn ce exprimă de fapt voința divină: „Răstriștea ce de veci vrăjmașă aste țări a izgonit, / Tot aceeași ne gonește și în ast vifor neblânzit. / Soarta armelor zâmbește acestui cumplit vrăjmași...” etc. Ea reprezenta, probabil, doar o repetiție nereușită, o schiță a ceea ce dospea de pe atunci în imaginația sa, agitată de mari ambiții, și va căpăta corp abia în 1844, o dată cu publicarea în *Curierul de ambe sexe* a primului cânt din *Mihaida*, subintitulată semnificativ acolo „fragment epic”. Nu este de mirare că în chiar punctul ei de plecare, în primele sale versuri, poema se sprijină pe precedentul lui Tasso, pe care îl recheamă în memorie așa cum Ariosto pe Homer și nu e de mirare nici că viziunea generală a acestui prim cânt se inspiră din poemul lui Milton, așa cum s-a arătat de mult; nu este întâmplător nici faptul că poetul își alege ca timp al evenimentelor simbolice, anunțând reîntrirea țării în cursul firesc al istoriei, un moment istoric de mare încordare a ființei naționale, în care atât gloria cât și suferința poporului ating un punct culminant. Mult timp și pe nedrept disprețuită, numită de Ovid Densusianu de pildă „o alcătuire chinuită și copleșită de artificialitate, emfază și teatralism”⁵⁰, compunerea trebuie reabilitată în primul rând din punctul de vedere al poeziei sale. În ciuda versului alb pe care îl utilizează, sau mai bine zis datorită neprețuitei inspirații de a folosi versul alb în locul versificației mecanice, superficiale, atât de obișnuită în epocă și pentru totdeauna discreditată de Bolintineanu, Heliade își consacră efortul domeniului imaginativ, fără să sacrifice nimic — sau mai nimic — căutărilor formale care au distrus atâtea creații poetice ale vremii. Versurile *Mihaidei* își trag poezia doar din măreția viziunii

⁴⁹ *Documente*, ediție îngrijită, note și glosar de Gh. Ungureanu, D. Ivănescu și Virginia Isac, București, 1973, p. 130-131.

⁵⁰ Ov. Densusianu, *Literatura română modernă*, în *Opere*, ed. cit., vol. IV, p. 516.

și din solemnitatea sacerdotală a rostirii, din asumarea deplină și sinceră a rolului de vates, poetul fiind, ossianic, trubadur, istoric și preot al poporului său. Cum observa Eugen Simion, în versurile sale obiectul liric trăiește întotdeauna „sub regimul sublimului”, de unde și vibrația lui solemnă, imnică, sub privirea poetului⁵¹. Ca un adevărat creator, ca un demiurg, el vede universul întins la dimensiunile fără margini ale spațiului cosmic, acolo unde, „mai presus de ceruri”, gravitează cel necreat, guvernând o lume nemărginită și mirifică: „Subt ale cui picioare aceste fără margini / Domnii și lumi de stele sunt pulbere de aur / Și splendidă și-ntinsă, în spațiu avântată...”. De acolo, de dincolo de ceruri, el vede obida poporului român și decretează epic sfârșitul împilării, pentru că puhoiul barbar al asupritorilor împiedică mersul înainte al societății care este scopul ultim al legii sale, adică progresul (ideea este cea din „cugetările” asupra educației publice, din 1839):

... stavilă decretă acestui torent barbar
Ca un flagel al lumii, de multele abateri
Din calea cea prescrisă în legea sa cea sfântă
Lăsase să izbească, s-ameriște păcatul
Ca să cunoască omul cât pierde când își uită
Amorul spre aproape, unirea către bine
Frăția într-un tată și sclav face din frate...

Poezia decurge din măreția gestului, din solemnitatea oraculară a rostirii care configurează un univers uriaș, văzut din cosmos, de sus. Nu înseamnă că lipsesc tablourile, imaginile vizuale, dar ele se integrează aceleiași viziuni, aparțin aceleiași atmosfere megalitice a cosmosului. Lumea văzută de sus este, de fapt aceeași ca în *O noapte pe ruinele Târgoviștei*, dar dintr-o perspectivă mai înaltă, într-o atmosferă care hieratizează liniile rusticității, o proiectează în mitologie:

Își împlinise noaptea pe jumătate cursul
Și pare că făcuse o pauză solemnă
Iar somnul învârtise aureea sa veargă
Și-adormise-ntreaga natură restătută.
Tăcerea pretutindeni domnea în maiestate
Și luna era plină în toată strălucirea-i.
Cu dânsa dimpreună din Orient încoaci,

⁵¹ E. Simion, *Dimineața poezilor*, București, 1981, p. 71.

Trecând peste tărâmurî, popoare asiatici,
Pasase în Europa al somnului blând angel.
Laboratorii zilei i-adoarme în sudoare,
Pe aspre căpătâie vărsând cereasca pace
Și balsam de-ntărire pe abătuții membri...

Subiectul, epica, „fabula” poemei, atât cât a fost scrisă, este bine cunoscută. Primul cânt înfățișează imaginea cosmosului întreg, în care pământul, privit din înălțime, dezvăluie „la tronul preatării” înaintarea amenințătoare a urgiei otomane „și stavilă decretă acestui torent barbar”. Mesager al divinității, al „Cuvântului”, e arhanghelul Gabriel (serafim vestind favoarea destinului, nu heruvimul Mihail, ca în *Căderea dracilor*, care vestea urgia celor dizgrațiați); el insuflă mesajul divin domnului român, investindu-l astfel cu un mandat providențial care stârnește în el energiile latente:

Decretele divine și brațul ș-a sa minte
Capabile de faptă...
Vulcan în pieptu-i fierbe divină răzbunare;
Cu miile-i vin planuri întru restabilirea
A drepturilor patrii ș-a țării rentregire.

În același cuget măreț, el se înțelege cu chiriarhul, „Eftimie zelosul”, și hotărăsc să ridice țara. Dacă primul cânt pune accent pe rotirea marilor spații, pe domnia ordinii universale care permite existența societății, „forma” și „calitatea” transformându-le prin „nunta” lor în „lege” (una din primele înfățișări ale ideii de triadă în formă de deltă), universul fiind văzut ca organizare, ca negație a ideii de haos, al doilea cânt coboară acțiunea din sfera ideilor în aceea a istoriei, a oamenilor.

Schimbarea planurilor nu are nici o legătură cu un alt moment de creație, presupus pentru că s-a crezut acest al doilea cânt apărut abia în *Issachar*, deci după 1859; el fusese însă publicat în 1847, în al șaselea period al *Curierului de ambe sexe*, rămas neîncheiat, așa cum îl menționează anunțul contemporan din *Albina românească*²² Heliade modifică doar perspectiva, unghiul de vedere asupra acestei întâmplări simbolice, și ceea ce se pierde în maiestate și în profunzime a planurilor, se câștigă în pictural și chiar în dramatism. Stilistic chiar, cântul al II-lea „distonează voit cu primul”, cum s-a observat, pentru că acesta se desfășoară în condiții terestre, confinate istoric și geografic, spre deosebire

²² Cf. *Albina românească*, XIX (1847), nr. 53, p. 213.

de primul, unde generalitatea și abstracția vocabularului (în subsidiar, caracterul său neologic) sugerau ideea plasării într-o lume genuină, adamică, nu atemporală, ci supratemporală. Limba operei sale, variată în funcție de obiect, ar fi deci o cale de individualizare a ideii poetice⁵³.

Neștiind de hotărârea lui Mihai, boierii hotărăsc cu toții să ridice țara împotriva dușmanului care încalcă nu numai legile omeniei, ci — iarăși vechea obsesie a lui Heliade — legăturile consimțite din vechime, „ordinea” stabilită, „tractatele-n ființă”. Neștiind care a atitudinea domnului, despre care bănuia că și-a schimbat caracterul umblând după domnie („și știi că-n timpii noștri domnia n-o ia nimeni / Cu degetul în gură...”), boierii ezită: să încerce o lovitură împotriva sa sau să încerce să-l câștige, când chiriahul le cere să accepte un nou soț, care îi va lumina: „Ban Manta face semnul, / Feciorul trage coarda; cortina se deschide... / Boierii împreună văd toți pe însuși vodă!”. Crezându-se trădați ei pun mâna pe arme, dar Eftime îi liniștește și le arată că el a acționat în numele domnului însuși.

Bine pregătită, într-un crescendo care nu trădează totuși dezno-dământul final, lovitura are efectiv teatralitate, măreție, și introduce, cu lărgimea necesară de orchestrație, adevărata epopee, pe care autorul n-a mai apucat s-o scrie (soluțiile dramatice utilizate anunță într-un fel dramele romantice ale lui Alecsandri și chiar pe Davila). Frumusețile nu mai sunt aici, ca în primul cânt, de ordin arhitectonic, de construcție imaginativă, ci plastice în ciuda limbajului, mai puțin vetust și mai puțin ridicol decât se crede; tablourile au culoare și un dramatism conținut al materiei (căci obiectele descrise sunt simboluri, cu semnificații precise), care nu va mai fi reîntâlnit decât la Macedonski, peste aproape o jumătate de veac:

În cap, în fața ușei, un jeț de nuc preaneted
Și vechi din alte zile, cu perna, rezemântul
De catifea verzuie, cu ținte pe el galbeni
Ș-auree-n jos funde: La răsărit icoane
De la străbuni lăsate, ș-o candelă măreață
Ardea întru tăcere. În sus, deasupra ușei
Însemnele băniei în arme-nchipuite
Cu lănci între stindarde, în jurul unei perne
Cu un toiag pe dânsa...

⁵³ Vd. notele Ioanei Em. Petrescu la D. Popovici, *Studii literare*, vol. III, Cluj-Napoca, 1977, p. 310.

Unul din izvoarele frumuseților acestui poem, care nu sunt puține, și ale modernității sale este atmosfera indecisă, strania nehotărâre a termenilor, care a iritat probabil pe contemporani, dar care generează acea ambiguitate fără de care nu e cu puțință o lectură modernă a poeziei. Cuvintele nu sunt numai simboluri, ele sunt totodată și personaje cu mai multe „măști”: „Cuvântul” și fiul lui Dumnezeu, care antropomorfizează ideea de divinitate, judecată care poate fi și *ratio*, și *jugement dernier*; haosul și ordinea, care sunt totodată posibilitatea existenței și însăși existența, ca și contestația ei; săptămâna, care poate fi de zile, de luni, de ani etc.; polivalența lor, care se datorează încărcăturii lor intelectuale, conceptuale, le conferă individualitate, volum scenic, permite adică cititorului să le interpreteze. Heliade utilizează aici elemente mai vechi ale „sistemului” său, care începe încet-încet să se contureze; apar astfel aici elemente de dialectică a materiei („Am întregit atomul, i-am dat proprietatea / Impus-am simpatia cu altul a se strânge / Și întregit-am totul...”), în afară de aceea a unirii contrariilor prin nuntă, pe care am amintit-o, sau de istorie socială, cum e vechea teorie despre boierie ca funcție de apărare, nu nobilitate („Boier e meserie de apărare a țării / Iar nu nobilitate; căci nobil tip românul / A fost întotdeauna, ca cetățean de Roma...”), pe care o schițase încă din 1836 și care va reapărea, în toate articulațiile sale, abia în *Echilibru între antiteze*. E posibil ca, dincolo de pretextul invocat (descoperirea „legăturii de pământ”), Heliade să fi lăsat poema neterminată și pentru că se simțea depășit de amploarea propriului său plan, de implicațiile uriașe pe care abia acum începea să le vadă; nu sunt, în definitiv, mai toate marile sale opere construcții neîncheiate? Dar și așa, cele două mari cânturi scrise sunt printre cele mai ambițioase și mai poetice (în ambele sensuri, de poezie și de construcție), mari viziuni ale poeziei românești de dinainte de Eminescu, primele care implică nu numai umanitatea în întregul său, ci umanitatea văzută cosmic, insulă de certitudini într-un ocean al haosului.

E interesant de știut că admirația, chiar cultul pe care Heliade i-l dedicase lui Mihai Viteazul, nu reprezenta numai o idee abstractă; interesul său pentru figura ideală a domnitorului capabil să strângă în jurul său națiunea pentru a-i reda strălucirea de altădată se completa cu un interes egal pentru omul concret istoric. În 1845, când se întorcea din călătoria făcută la Cluj, împreună cu un grup de cunoscuți între care N. Bibescu, vărul domnitorului, auzi „că s-a aflat mormântul lui Mihai-vodă de un păstor, pe colina Turdei. În drumul nostru, vreo patru trăsuri, ne abăturăm a vizita acel loc. Văzurăm un sarcofag sau sicriu

de piatră, asemenea și la stil și la mărime cu cel din St. Sava ce s-a aflat peste Olt. Coperitura îi era spartă de securea aflătorului ce crezuse că află o comoară; înăuntru nu era nimic...”. Investigațiile îi permit să afle că înăuntru fusese găsit „oseminte de om fără cap”, ceea ce confirma ipoteza, precum și că o serie de obiecte din mormânt s-au risipit, o sabie pe care a „cumpărat-o căpitanul de husari Copcea”, un lanț de aur pierdut și un inel pe care „îl posedea deputatul din Sas-Sebiș ce se numește Tindar”; Heliade se duce „înadins” la Sebeș și Tindar „a avut bunătatea a-mi arăta inelul”. Mai târziu, Heliade află că și căpitanul Copcea ar fi fost dispus să vândă sabia pentru 200 de galbeni, dar „guvernul de atunci s-a refuzat de a oferi aceea sumă”⁵⁴.

⁵⁴ Amănuntele sunt oferite de Heliade însuși, târziu, într-o notă la *Elemente de historia românilor sau Dacia și România*, ed. II, București, 1869, p. 216.